

השוקל חייב להכריע (בבא בתרא פח-פט)

גליון 432

איתא במשנה בריש פח: וחייב להכריע לו טפח. היה שוקל לו עין בעין נותן לו גירומין, אחד לעשרה בלח ואחד לעשרים ביבש.

ופירש הרשב"ם וחייב להכריע המאזנים מצד הבשר שיהא הבשר שוקל יותר מן הליטרא וכו'. ונראה בעיני דלפחות מליטרא לא בעי הכרע טפח דנפיש יותר מדאי הכרע טפח בדבר קל. היה שוקל לו עין בעין בצמצום כגון במקום שאין מכריעין נותן לו לבד המשקל את גירומיו הכרעו כדקתני אחד מעשרה בלח וכו' ובגמ' מפרש לה. ובגמרא נפקא לן מקראי דחייב ליתן לו מוכר משלו לבד המשקל.

ובגמ' מנהני מילי אמר ר"ל דאמר קרא אבן שלמה וצדק, צדק משלך ותן לו. א"ה אימא סיפא היה שוקל לו עין בעין נותן לו גירומין, ואי הכרעה דאורייתא היכי יהיב ליה עין בעין אלא רישא במקום שנהגו, וכי איתמר דר"ל אסיפא איתמר, היה שוקל לו עין בעין נותן לו גירומין. מנהני מילי, אמר ר"ל דאמר קרא וצדק, צדק משלך ותן לו.

במשנה מבואר שהשוקל חייב להכריע. ואם שוקל עין בעין, נותן לו תוספת. ושאלו בגמ' מנה"מ ופי' הרשב"ם קס"ד דבעי אהא דצריך להכריע טפח. והיינו דס"ד שחייב דוקא להכריע. ועל זה הקשו א"כ היכי יהיב ליה עין בעין, ופי' הרשב"ם האמרת דגזירת הכתוב היא שיכריע בשעת המשקל, וא"א אח"כ להוסיף. ותירצו דרישא במקום שנהגו. ופי' הרשב"ם כלומר אין גזירת הכתוב להכריע בשעת המשקל אלא במנהגא תליא מילתא דאם רוצין להכריע בשעת המשקל תחת גירומין דאחר מדידה הרשות בידו. ואותו הכרע צריך טפח דאין הכתוב מקפיד אלא שיוסיף על המשקל או בשעת המשקל או לאחריו כן.

מבואר ברשב"ם דבתחילה ס"ד שהחיוב הוא דוקא להכריע דהיינו בשעת המשקל, שמעשה השקילה ייעשה באופן שיהיה ללוקח תוספת. והגמ' חזרה בה (ולכן אמרה אלא) שהחיוב אינו להכריע בשעת המשקל אלא שיוסיף, ויש להוסיף לאחר השקילה. ואם רוצין להכריע בשקילה תחת גירומין של אח"כ, הרשות בידו. מאידך בשטמ"ק בשם תוס' הרא"ש כתב דבתחילה ס"ד שצריך דוקא להכריע ואם לא הכריע ורצה לתת אח"כ אינו מועיל כי עיוות בשקילה. קמ"ל דבמקום שנוהגין להכריע צריך להכריע ואם לא הכריע בדיעבד יכול לתת גירומין אח"כ.

משמע דבאמת עדיף להכריע כי הוא בעיקר השקילה, דלא חזרה בה הגמ' אלא מהא דמעכב ולכן תלוי במנהג. ואם המנהג להכריע חייב להכריע ואינו מעכב בדיעבד. ואם לא נוהגין להכריע א"צ לעשות ההכרעה במעשה השקילה אלא אפשר לכתחילה ע"י תשלום גירומין אח"כ.

והנה בהכרעה השיעור הוא טפח. ובגירומין השיעור בלח הוא אחד ממאה וביבש פחות. וכתב הרשב"ם (בד"ה או דלמא) כי מן הלח נדבק בכלי. ומסתפקת הגמ' אי הוי חד מעשרים לעשרים דהיינו אחד מארבע מאות או אחד מעשרה לעשרים דהיינו אחד ממאתים. והגמ' נשארה בתיקו. ונפסק שנותן אחד מת' לקולא. וכתב הר"י קרקושא דאפי' שגירומין מן התורה אבל שיעורם מדרבנן ולכן בספק הולכים לקולא. ובנמוק"י כתב דמשלם רק אחד מארבע מאות כי נוקי בחזקת מריה, דהיינו ספיקא לקולא לנתבע מדין הממע"ה. אבל ברי"ק משמע דיש כאן ספק חיוב על המוכר (וממע"ה שייך רק בשאלה של ממונות) והטעם שפטור הוא כי השיעור הוא דרבנן אז ספיקא דרבנן לקולא.

והנה ברשב"ם (פח: בד"ה אחד מעשרה בסוגריים) כתב ס"א ומדמצריך הכרעת טפח במקום שמכריעין דייק הכי דשיעור אחד ממאה במשקל מכריע טפח. והגירומין במקום הכרעה קיימי, עכ"ל. מבואר דבהכרעה טפח יש תוספת אחד ממאה. ועוד מבואר שהגירומין הוא במקום הכרע דהיינו שמעיקר הדין צריך להכריע ואפשר גם להגיע לאותה תוצאה ע"י שיוסיף גירומין.

והקשה הרש"ש דאם בהכרעת טפח יש תוספת אחד ממאה, מדוע ביבש דהכרעתו ג"כ טפח גירומין באחד מארבע מאות, הרי אין זה שווה. וכמו כן קשה מדוע בהכרעה שניהם שוים ובגרומים מחולקים. והנה בדף פט. ת"ר מנין שאין מעיינין במקום שמכריעין ואין מכריעין במקום שמעיינין ת"ל אבן שלמה. ומנין שאם אמר הריני מעיין במקום שמכריעין ולפחות לו מן הדמים וכו'. וכתב בתורת חיים דמשמע שלעיין הוא פחות מלהכריע. (וגם בלח אפשר היה לתת פחות רק שהחמירו בלח כי חלק נדבק בכלי). אמנם באבן האזל (הל' קריאת שמע סי' א סע' ג אות ט) כתב דאף דנלמד דין גירומין מקרא דצריך משלך אפשר דהוא כדי שלא יטעה ויפחות דהא במקום שמכריע טפח פטור מגירומין. ובהכרע טפח לא חילקו כמה שוקל לו.

מדבריו משמע שעיקר החיוב הוא להוסיף. וקבעו שיעורים של לח ויבש. אבל יסוד החיוב הוא שלא יטעה ויחסיר, ולכן באופן ששוקל בהכרעה ומוכיח שאינו טועה, די בכך. ויוצא דאפי' דבהכרעה הוי פחות מגירומין די בכך דלא החמירו בזה כי עכ"פ קיים את הדין שלא יפחות.

גם במהרש"ל כתב נראה בעיני שהגירומין הוא דאורייתא ומש"ה לעולם בעי אחד למאה בין רב בין מעט אבל הכרע במשקל הוא כנגדה שיכריע המשקל טפח דאז כשמוותר על משקלו ושוקל בעיין יפה לא החמירה עליו אפי' לא יבא לעולם בחד שיעורא אלא באיך שיבא יבא (ועיי"ש בהמשך דבריו וצ"ע).

משמע כהנ"ל שהחיוב הוא להוסיף, וקבעו שיעור א' ממאה אבל אם הוא מכריע א"צ לתת אח"כ כי כבר שקל באופן שיש תוספת ללוקח ולא איכפת לן אם יוצא שנתן פחות.

והנה בירושלמי בסוגיין (סוף פרק ה) א"ר בא בר ממל בעשירות חייב להכריע לו טפח. ופירש בפני משה שההכרעה היא במקום העשירות, שאם היה שוקל עין בעיין צריך להוסיף עשירות (אחד מעשרה מתוך עשרה דהיינו אחד ממאה) לפיכך במקום שמכריעין שיערו שיכריע טפח תחת העשירות.

והקשה במיכל מים דלכאורה זה כבר כתוב במשנה שטפח הוא כנגד האחד מעשרה. ויש לתרץ דיש חידוש בגמ' דהא ביבש נותן פחות בגירומין ואעפ"כ החמירו בהכרעה שבכל אופן יתן כשיעור אחד ממאה ואפי' ביבש. ועוד יש להוסיף דבגמ' בירושלמי נתחדש שהשיעור טפח הוא תולדה של השיעור של גירומין, והיינו דעיקר הדין הוא לתת גירומין ולזה קבעו שיעור א' מק'. ויש אופן נוסף שבמקום שמכריעין אפשר להכריע במקום להוסיף אח"כ ולכן קבעו טפח שיש בו שיעור א' מק'. ולא הקלו בלח להכריע פחות.

והנה בשו"ת מהר"ם שיק (חו"מ סי' ל) דן למה היום לא נהגו לתת גירומין. והאריך לבאר דהדין של איפה שלמה היא ע"פ הסכמת כל עיר ועיר. ואם הסכימו למשל לשקול בעופרת, אפשר. ועיקר הקפידא הוא שלא יבוא לידי עיוות. והוכיח מדברי הרשב"ם שכתב שבפחות מליטרא לא בעי הכרעת טפח, ע"כ דשיעור טפח וגירומין א' מק' הוא לאו מדאורייתא. ומדאורי' די הוא שיכריע כל שהוא יותר, דאי הוי דאורי' איך נחלק בין ליטרא לפחות מליטרא, הרי ליטרא לא כתוב בתורה.

אלא דבריי"ף וברמב"ם משמע ששיעור גירומין הוא מן התורה. וגם התוס' (פח: בד"ה אחד מעשרה) כתבו דהחיוב דאורי' הוא מי' ליטרא, וע"כ דהווי שיעורין מהלל"מ או שהדבר נמסר לחכמים.

והסתפק שם אם יכולים למחול על גירומין או לא. והביא מהתוספתא (פ"ה ה"ד) לא יאמר וכו' מחול לי את הקורטוב הזה, שאין האמנת המדות תלויה בבריות והמקום הוחל שמו עליהן. מאידך הביא בשם המרדכי (ביצה סי' תרפו) בענין שלא יזכיר שם המדה ביו"ט, שאם אינו ממלאו או הוסיף עליו שרי ואין בזה גזל שידוע לבעלים שהכל רגילים בכך ביו"ט, דמשמע דמועילה מחילה. ותירץ דרק במשנה מהמנהג אסור (כגון למחוק במקום שגודשין). ולכן היות ומנהג העולם לא לתת גירומין הרי שמוחלין ומותר. וסיים דבוודאי כל אשר נגע יראת ד' בלבו מכריע מעט.

ועפ"י הנ"ל אפשר לבאר דהמצוה של וצדק היא לתת, להוסיף לקונה אבל יסוד החיוב הוא שלא יעוות ולכן אם הכריע כנהוג באותו מקום אינו חייב ביותר כי סוף סוף לא עיוות ולא נתן פחות. והיות ולמעשה אין השיעורים מעכבים, גם מחילה מועילה דאם מחל אין חשש עיוות כי הסכים לוותר ואם כולם מוחלים סוף סוף עשה כנהוג כמו שאינו חייב להוסיף אם הכריע.